

การพัฒนาและการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชน

ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา*

DEVELOPING AND STRENGTHENING AN ENVIRONMENTALLY FRIENDLY COMMUNITY WASTE MANAGEMENT NETWORK IN SONGKHLA PROVINCE

พระครูนิติธรรมบัณฑิต (สุริยา คงคาไหว)*, ไพรัตน์ ฉิมหาด, ประสิทธิ์ รักษ์นุ้ย, วนิดา เหมือนจันทร์

Phrakru Nitithambundit (Suriya Kongkawai)*, Pairat Chimhad, Prasit Ruknuiy, Wanida Mueanjan

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระนครศรีอยุธยา ประเทศไทย

Buddhist Research Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phra Nakhon Si Ayutthaya, Thailand

*Corresponding author E-mail: suriya.sur@sbss.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดสงขลา และ 2) เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา เป็นวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับเชิงปฏิบัติการ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการอบรมเชิงปฏิบัติการ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง ได้แก่ ผู้บริหาร นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ตัวแทนภาคเอกชนในพื้นที่ ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ จำนวน 25 คน และกลุ่มเป้าหมายเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชนประชาชนในชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียในเรื่องขยะชุมชนจาก 27 ชุมชนในจังหวัดสงขลา จำนวน 30 คน และผู้ทรงคุณวุฒิสำหรับการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 8 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 63 ราย เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ชุดกิจกรรมและกระบวนการจัดการขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม แบบประเมินกิจกรรม และแบบการประเมินแบบสังเกตการณ์ วิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยเน้นความรู้ กระบวนการและผลลัพธ์ของการดำเนินการ ผลการวิจัยพบว่า 1) การพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาครัฐใช้แผน “จังหวัดสะอาด” เน้นใช้หลัก 3Rs เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ขับเคลื่อนร่วมกับจัดตั้งกองทุนธนาคารขยะนำร่องชุมชนแรก และหลักการ 7Rs ซึ่งเพิ่มเติมจาก 3Rs เพื่อขยายขอบเขตการจัดการขยะในเชิงลึก และ 2) การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ในการจัดการขยะของชุมชนเทศบาลเมืองสะเดามี 3 เครือข่าย คือ เครือข่ายภาครัฐ ในการออกนโยบายวางแผนทางการขับเคลื่อนการจัดการขยะ เครือข่ายภาคเอกชนในการสนับสนุนในการบริหารจัดการขยะ และเครือข่ายภาคประชาชนในการเป็นหูเป็นตาให้กับชุมชน ดังนั้น การทำงานร่วมกันทุกฝ่ายจะส่งผลดีต่อชุมชนในภาพรวม

คำสำคัญ: การจัดการขยะ, แนวทางการจัดการขยะชุมชน, การจัดการขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม, เครือข่ายชุมชนจัดการขยะ

Abstract

This research aimed to 1) Develop waste management through community participation in Songkhla Province and 2) Strengthen the network for environmentally friendly community waste management in Songkhla Province. The qualitative and action-oriented research involved in-depth interviews, focus group discussions, and workshops. The purposive sampling included 25 key informants, including executives, academics, experts, representatives from the private sector, community leaders, and local residents. The target group for the action-oriented component included community leaders, community committee members, residents, and stakeholders from 27 communities in Songkhla Province, totaling 30 people, and 8 experts for specialized focus group discussions, for a total of 63 participants. The tools used included an interview and focus group discussion guides, a set of activities and processes for environmentally friendly waste management, an activity evaluation form, and an observation evaluation form. Data were analyzed using analytic induction, focusing on the knowledge, processes, and outcomes of the implementation. The research findings revealed that 1) The development of waste management through community participation in the public sector utilized the “Clean Province” plan, emphasizing the 3Rs principle to optimize resource use, implemented along with the establishment of the first pilot community waste bank fund, and the 7Rs principle, which expanded from the 3Rs to deepen waste management practices, and 2) The strengthening of the network for environmentally friendly community waste management in Sadao Municipality included three networks: the public sector network for policy development and guidelines for waste management, the private sector network for supporting waste management administration, and the community network for monitoring and assisting the community. Therefore, the collaborative efforts of all parties will have positive effects on the community as a whole.

Keywords: Waste Management, Community Waste Management Approach, Environmentally Friendly Waste Management, Community Waste Management Network

บทนำ

การบริหารจัดการขยะไม่ถูกวิธีเป็นเวลายาวนานปัญหาจึงเกิดขึ้น คือ ปัญหาขยะมูลฝอย ได้แก่ ปัญหาปริมาณขยะล้นเกินซึ่งในประเทศไทยมีปริมาณขยะมูลฝอยชุมชนสูงถึง 73,000 ตันต่อวัน (ไทยพีบีเอส, 2567) และการกำจัดกากขยะไม่ถูกต้อง เช่น การฝังกลบที่ไม่ได้มาตรฐานหรือการเผากลางแจ้ง (นุชประภา โมกข์ศาสตร์, 2565) ดังนั้น ปัญหาขยะมูลฝอยจึงเป็นวาระแห่งชาติของประเทศไทยที่ต้องการแก้ไขอย่างเร่งด่วน รวมถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ปัญหามลพิษทางอากาศ เช่น การเผาขยะกลางแจ้งก่อให้เกิดควันและสารพิษในอากาศทำให้คุณภาพอากาศเสื่อมโทรม ปัญหามลพิษทางน้ำและดิน เช่น น้ำชะขยะจากกองขยะที่ไม่ได้รับการจัดการอย่าง

เหมาะสมสามารถซึมลงสู่ดินและแหล่งน้ำ ทำให้เกิดการปนเปื้อน จึงเป็นหนึ่งในประเด็นปัญหาสำคัญในระดับประเทศ ระดับภูมิภาคและระดับโลกซึ่งแนวโน้มของปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นทั่วประเทศมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นในทุกปี โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) มีหน้าที่หลัก คือ การผลักดันวาระสิ่งแวดล้อมโลกทั้งสนับสนุน รมณรค์ วางแผนการจัดการ เพื่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม (Agenda Team, 2021) ในวันสิ่งแวดล้อมโลกสหประชาชาติได้เรียกร้องให้ร่วมกันปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาขยะพลาสติก โดยยืนยันว่าการเจรจาข้อตกลงพหุภาคีที่มีข้อผูกมัดทางกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหาขยะพลาสติกเป็นก้าวเดินแรกที่มีศักยภาพแต่ต้องมีความร่วมมือของทุกประเทศ

สำหรับประเทศไทยภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) ในยุทธศาสตร์ที่ 5 การสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ใน 3 ประเด็นหลัก ในประเด็นที่ 1 การสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคมเศรษฐกิจสีเขียว ส่งเสริมการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน โดยส่งเสริมให้เกิดการลงทุนและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภคและการผลิต วิถีคิดและวิถีชีวิตของบุคคลและองค์กร ให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด คุ่มค่าและมีประสิทธิภาพมากที่สุด มีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570) ในมิติความยั่งยืนของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม หมายเหตุที่ 10 ไทยมีเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำ ประเด็นในกลยุทธ์ที่ 2 การสร้างรายได้สุทธิให้ชุมชนท้องถิ่นและเกษตรกรจากเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำ/เพิ่มรายได้ชุมชนจากแนวทางขยะสู่ที่เป็นศูนย์ ทั้งจากขยะและวัสดุทางการเกษตร ส่งเสริมให้ชุมชนนำขยะและวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรในชุมชนมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ ๆ ที่มีมูลค่าและประเด็นในกลยุทธ์ที่ 5 ส่งเสริมการสร้างความตระหนักจิตสำนึกทัศนคติแก่ทุกภาคส่วน ให้คำนึงถึงความสำคัญของการดำเนินการตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำ ส่งเสริมการรีไซเคิลขยะและบรรจุภัณฑ์ในบ้านเรือน ส่งเสริมการติดฉลากผลิตภัณฑ์ อาทิ ฉลากสีเขียว ฉลากคาร์บอนฟุตพริ้นท์และฉลากพลังงาน เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจของผู้บริโภค (กรมควบคุมมลพิษ, 2566)

สำหรับขยะมูลฝอยเป็นหนึ่งในมลพิษที่สำคัญของประเทศไทย ซึ่งได้ถูกกำหนดให้เป็นวาระแห่งชาติที่ทุกภาคส่วนของประเทศต้องให้ความสำคัญและร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเป็นการเร่งด่วน และต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ครบถ้วนตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง ทางสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา จึงได้มีโครงการ “ทำความดีด้วยหัวใจ ลดภัยสิ่งแวดล้อม” เพื่อให้ทุกหน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ศาลากลางจังหวัดสงขลา หน่วยงานราชการส่วนภูมิภาคจังหวัดสงขลา และหน่วยงานราชการระดับอำเภอ ได้รับทราบแนวทางการดำเนินงานตามมาตรการลดและคัดแยกขยะมูลฝอยในหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ประชาชนและภาคเอกชนนำไปใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ส่วนเป้าหมายของมาตรการลดและคัดแยกขยะมูลฝอยในหน่วยงานภาครัฐ ปี 2565 คณะทำงานทุกหน่วยต้องร่วมกันปฏิบัติให้ปริมาณขยะที่ส่งกำจัดลดลงร้อยละ 30 จำนวนถุงพลาสติกหูหิ้วลดลงร้อยละ 100 จำนวนแก้วพลาสติกใช้ครั้งเดียวลดลงร้อยละ 100 จำนวนโฟมบรรจุอาหารลดลงร้อยละ 100 โดยทุกหน่วยจะต้องรายงานผลดำเนินงานให้สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลาเป็นประจำทุกเดือน (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสงขลา, 2565)

คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ นักวิชาการสุขาภิบาลชำนาญการ กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาลเมือง สะเดา พบว่า อำเภอสะเดาเป็นคลัสเตอร์กำจัดขยะจากการ MOU 13 แห่งและบ่อขยะ 96 ไ่ว้เต็มแล้ว ผู้บริหาร เทศบาลเมืองสะเดาจึงมีนโยบายเตรียมพร้อมการจัดการขยะที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งขยะมูลฝอยเก่าและขยะ มูลฝอยใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหามลพิษให้ถูกวิธีอย่างมีประสิทธิภาพ และบริหาร จัดการขยะมูลฝอยชุมชนให้เป็นพลังงาน (นักวิชาการสุขาภิบาลชำนาญการ กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาลเมืองสะเดา, 2565) งานวิจัยนี้มีการบูรณาการระหว่างสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มีการบูรณาการ ระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน ด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน คณะผู้วิจัยมี ประสบการณ์ในการทำงานในพื้นที่อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา จากการร่วมการสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับ เยาวชนผ่านโครงการพรรคชัยรักษ์สิ่งแวดล้อม มีโรงเรียนสะเดาพรรคชัยกัมพลานนท์อนุสรณ์เป็นแกนนำและ มีเครือข่ายจากโรงเรียนอื่น ๆ เข้าร่วมเป็นเวลาถึง 10 ปี ดังนั้น โครงการวิจัยนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ทางเชิงชุมชน และสังคมจะทำให้คนในพื้นที่และภาคีเครือข่ายได้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมที่จะสร้างการพัฒนาให้เมืองสะเดา เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจจะสามารถพัฒนาพื้นที่เฉพาะเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศที่มีระดับ ที่สูงขึ้น และประโยชน์เชิงนโยบายข้อมูลและแนวทางที่ได้จากโครงการวิจัยนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถ นำมาใช้กำหนดเป็นนโยบายในการพัฒนาการสร้างเมืองที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดสงขลา
2. เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาและการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมใน จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มีวิธีดำเนินการ ดังนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ใช้ในการวิจัยนี้ โดยใช้วิธีการกำหนดแบบ เจาะจง (Purposive Sampling) (บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, 2540) ผู้บริหารเทศบาลเมืองสะเดา นักวิชาการ สุขาภิบาลชำนาญการ กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, ผู้เชี่ยวชาญด้านอนามัยสิ่งแวดล้อม, ผู้เชี่ยวชาญด้าน สาธารณสุข จำนวน 4 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 5 คน ประชาชนพื้นที่ชุมชนในจังหวัดสงขลา จำนวน 12 คน ตัวแทนเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 4 คน รวมจำนวน 25 คน ประชากรกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการปฏิบัติ การวิจัย ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชนประชาชนในชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียในเรื่องขยะชุมชน จาก 27 ชุมชนในจังหวัดสงขลา จำนวน 30 คน และผู้ทรงคุณวุฒิสำหรับการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 8 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 63 ราย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มที่มีลักษณะเป็นคำถาม ปลายเปิดในประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการจัดการขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 2) ชุดกิจกรรมและกระบวนการ จัดการขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็นชุดความรู้และแนวปฏิบัติการพัฒนาการสร้างจิตสำนึก การตระหนักถึง

ปัญหาและการกำจัดขยะมูลฝอย โดยมีเนื้อหาและกิจกรรมของชุดกิจกรรมในการจัดการขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 3) แบบประเมินกิจกรรมและกระบวนการจัดการขยะ เป็นแบบประเมินก่อนและหลังการอบรมกลุ่มผู้นำชุมชนหรือกรรมการและประชาชน และ 4) แบบการประเมินแบบสังเกตการณ์ เป็นแบบประเมินสังเกตการณ์ผู้เข้าร่วมกิจกรรมอบรมชุมชนรักษ์สิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลเมืองสะเดา

การสร้างเครื่องมือและการหาคุณภาพเครื่องมือ

1. แบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มผู้บริหารและการปฏิบัติการ รวมทั้งการสนทนากลุ่มกับผู้อำนวยความสะดวกสาธารณะสุขและสิ่งแวดล้อมเทศบาลเมืองสะเดา เจ้าหน้าที่ และประชาชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบแนวทางการจัดการขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยมีเนื้อหาที่สำคัญ ได้แก่ 1) การลดการสร้างขยะด้วยแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนภายใต้หลักการ 3Rs, 7Rs และ Zero Waste 2) กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย 3) การพัฒนาการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เป็นอย่างไร 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำจัดขยะโดยความร่วมมือทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ควรเป็นอย่างไร 5) การบริหารจัดการขยะด้วยวิธีการแปรรูปขยะมูลฝอยเป็นพลังงานไฟฟ้าระบบปิด ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างไร 6) แนวทางการขับเคลื่อนการจัดการขยะ ภายใต้แผน “จังหวัดสะอาด” ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ประกอบด้วยระดับต้นทาง กลางทางและปลายทาง และ 7) การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา เป็นต้น ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มไปตรวจประเมินหาความเที่ยงตรง (Validity) และความถูกต้องของเนื้อหา ได้ผลลัพธ์อยู่ในเกณฑ์ที่มีคุณภาพและความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน จากนั้นปรับแก้ไขตามคำแนะนำจนสมบูรณ์เรียบร้อยแล้วนำไปใช้ในการเก็บข้อมูล (Miles, M. B. & Huberman, A. M., 1994)

2. ชุดกิจกรรมและกระบวนการจัดการขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เป็นการพัฒนาชุดความรู้และแนวปฏิบัติการพัฒนาการสร้างจิตสำนึก การตระหนักถึงปัญหาและการกำจัดขยะมูลฝอย โดยมีเนื้อหาและกิจกรรมของชุดกิจกรรมในการจัดการขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ดังนี้ 1) การพัฒนาชุดความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จำนวน 1 ชุด เพื่อสร้างความเข้าใจและตระหนักต่อปัญหาของขยะให้ประชาชนในพื้นที่ ได้มีส่วนร่วมในการลดปริมาณขยะและคัดแยกขยะที่สามารถนำไปรีไซเคิลหรือไปขาย เพื่อให้มีรายได้สู่ชุมชน 2) การอบรมให้ความรู้กับกลุ่มผู้นำชุมชนหรือกรรมการและประชาชนในเขตเทศบาลเมืองสะเดา จำนวน 30 คน เกี่ยวกับการลดการสร้างขยะด้วยแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนภายใต้หลักการ 3Rs, 7Rs และ Zero waste และกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย จำนวน 1 ครั้ง 3) การพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนกับผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ 27 ชุมชน โดยความร่วมมือกับภาครัฐและชุมชน ซึ่งเป็นการพัฒนากระบวนการกำจัดขยะของประชาชนในชุมชนเพื่อสนองนโยบายกระทรวงมหาดไทยในงาน “MOI Waste Bank Week มหาดไทยปึกธงประกาศความสำเร็จ 1 องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น 1 ธนาคารขยะ” 4) การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา โดยเป็นความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำร่องโครงการธนาคารขยะในชุมชนแรก จากทั้งหมด 27 ชุมชน และ 5) วิเคราะห์องค์ความรู้ กระบวนการและผลลัพธ์ของกระบวนการพัฒนาการจัดการขยะของชุมชน

ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา ว่ามีกระบวนการประกอบด้วยอะไร ภายใต้หลักการใด ผลลัพธ์ดีและไม่ดี หรือควรพัฒนาต่ออย่างไร

3. แบบประเมินกิจกรรมและกระบวนการจัดการขยะ โดยเป็นแบบประเมินก่อนและหลังการอบรมกลุ่มผู้นำชุมชนหรือกรรมการและประชาชนในเขตเทศบาลเมืองสะเดา ซึ่งประเมินถึงความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักถึงปัญหาการจัดการขยะที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น 1) ความรู้เบื้องต้นและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับขยะ 2) เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในการกำจัดของครัวเรือน และ 3) การร่วมมือของคนในชุมชนที่จะสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นต้น ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) มีเกณฑ์ให้คะแนน 3 ระดับ คือ มากที่สุด ปานกลาง และน้อยที่สุด (วิเชียร เกตุสิงห์, 2538)

4. แบบการประเมินแบบสังเกตการณ์ เป็นแบบประเมินสังเกตการณ์ที่ผู้วิจัยจะใช้วัดการจัดการขยะของชุมชน จากการเข้าร่วมกิจกรรมอบรมชุมชนรักษ์สิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลเมืองสะเดา เพื่อให้สามารถเห็นแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชน เป็นการอบรมร่วมกันเพื่อหารือเกี่ยวกับกระบวนการกำจัดขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ในช่วง 3 ชั่วโมง ตั้งแต่ 13.00 - 16.00 น. จำนวน 8 ข้อ แบ่งเป็นรายด้าน ดังนี้ 1) ความรู้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จำนวน 3 ข้อ 2) การเกิดและการลดก๊าซเรือนกระจก จำนวน 3 ข้อ และ 3) แนวทางการขับเคลื่อนในชุมชน จำนวน 2 ข้อ โดยมีแบบสังเกตการณ์ 3 ตัวเลือก และทุกข้อมีการแปลผลคะแนน 3 ระดับ ดังนี้ 1) ตั้งใจเรียนรู้ หมายถึง ความพอใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมและปฏิบัติตามกติกาที่กำหนด 2) ตั้งใจเรียนรู้ในบางครั้ง หมายถึง มีความพอใจเข้าร่วมเพียงบางกิจกรรม และ 3) ไม่สนใจ หมายถึง เป็นความรู้สึกเฉย ๆ ไม่อยากเข้าร่วมกิจกรรมเป็นแบบสังเกตการณ์เกี่ยวกับระดับการปฏิบัติ ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) มีเกณฑ์ให้คะแนน 3 ระดับ ได้แก่ 3 หมายถึง มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด 2 หมายถึง มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง 1 หมายถึง มีการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อยที่สุด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากกลุ่มผู้บริหาร นักวิชาการ ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองสะเดา จำนวน 25 คน โดยผู้วิจัยได้ขอหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์จากสถาบันวิจัยของมหาวิทยาลัยออกให้เพื่อนำลงไปขอความร่วมมือ มีการติดต่อวัน เวลา และสถานที่ กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากนั้นทำการสัมภาษณ์เชิงลึก พร้อมถ่ายภาพ บันทึกเสียงอัดวิดีโอ และจดบันทึกในการเก็บข้อมูลในระยะเวลา 4 เดือน คือ ช่วงระหว่างเดือน มกราคม ถึง เมษายน 2567

2. การสนทนากลุ่ม หรือการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 คน โดยผู้ทรงคุณวุฒิสำหรับการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 8 คน เพื่อพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมถึงเพื่อยืนยันข้อมูลการตกลงข้อตกลงความรู้ใหม่หรือนวัตกรรมที่ได้สร้างการวิจัย ในระยะเวลา 4 เดือน คือ ช่วงระหว่างเดือน มกราคม ถึง เมษายน 2567 โดยมีการถ่ายภาพ บันทึกเสียงอัดวิดีโอ และจดบันทึกในการเก็บข้อมูล

3. การสังเกตการณ์แบบไม่เป็นทางการ เพื่อรวบรวมข้อมูลในด้านการลดการสร้างขยะด้วยแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนภายใต้หลักการ 3Rs และ 7Rs ด้านกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยและด้านการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยใช้แบบประเมินแบบสังเกตการณ์ในการบันทึกการสังเกตพฤติกรรมและการเรียนรู้

ของผู้ที่เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติ จำนวน 30 คน เพื่อหาแนวทางการสร้างและการใช้องค์ความรู้และกระบวนการปฏิบัติเพื่อพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมอบรมชุมชนรักษ์สิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลเมืองสะเดา โดยเก็บข้อมูลเป็นระยะเวลา 3 เดือน คือ ช่วงระหว่างเดือน สิงหาคม ถึง ตุลาคม 2567

การวิเคราะห์ข้อมูล เน้นการศึกษาวเคราะห์ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยการอบรมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาความรู้และกิจกรรมเพื่อจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1.1 วิเคราะห์แนวคิด ความหมาย ความรู้และแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

1.2 วิเคราะห์การใช้องค์ความรู้ และแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อพัฒนากิจกรรมและโครงการการจัดขยะในชุมชน

1.3 วิเคราะห์มาตรการ รูปแบบและวิธีการสร้างองค์ความรู้และแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

1.4 นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มาวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานกับระดับการปฏิบัติที่มีต่อการสร้างองค์ความรู้และแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มุ่งเน้นการวิเคราะห์จากแบบประเมินก่อนและหลังการพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเทศบาลเมืองสะเดาในจังหวัดสงขลา โดยเน้นความรู้ กระบวนการและผลลัพธ์ของการดำเนินการ คือ

2.1 ชุดความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.2 การประเมินความรู้และความคิดเห็นของผู้นำชุมชน กรรมการชุมชนและประชาชนในพื้นที่

2.3 กิจกรรมการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จำนวน 27 ชุมชน โดยความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและชุมชน ซึ่งเป็นการพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.4 การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา โดยเป็นความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิจัย

1. การพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดสงขลา พบว่า จังหวัดสงขลาได้วางแนวทางการขับเคลื่อนการจัดการขยะ ภายใต้แผน “จังหวัดสะอาด” โดยเน้นใช้หลักการ ดังต่อไปนี้

1.1 หลักการ 3Rs ร่วมกับโครงการ “ทำความดีด้วยหัวใจ ลดภัยสิ่งแวดล้อม” เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เพิ่มคุณภาพชีวิตที่ดีสร้างชุมชนให้น่าอยู่ ผลลัพธ์ คือ ขยะลดลงอย่างเห็นได้ชัด การแก้ปัญหาการลดขยะด้วยแนวคิด 3Rs โดยการลดการใช้ การนำกลับมาใช้ซ้ำและการนำขยะกลับมาใช้ใหม่ ยังเป็นแนวทางที่ใช้

แก้ปัญหาได้อยู่หากทำอย่างจริงจัง เป็นการพัฒนาที่แก้ปัญหาขยะล้นเมืองได้อีกทางหนึ่ง ชุมชนสะอาด สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันในการดูแลชุมชน ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

“โรงงานมีการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี มีการวางจุดถังขยะที่เหมาะสม เช่น ที่โรงอาหาร มีการเชิญชวนและให้ความรู้ในเรื่องการจัดการขยะตามความเหมาะสม การแก้ปัญหาการลดขยะด้วยแนวคิด 3Rs โดยการลดการใช้ การนำกลับมาใช้ซ้ำและการนำขยะกลับมาใช้ใหม่ คิดว่าจะเป็นแนวทางที่ใช้แก้ปัญหาได้ดี เพราะเป็นการมองย้อนกลับมาที่ต้นตอของปัญหา เป็นการสร้างคุณค่า สร้างราคาและเห็นประโยชน์ของขยะมากขึ้น เป็นการสร้างมุมมองใหม่ขยะจึงไม่ใช่ขยะอีกต่อไป” (ผู้ให้สัมภาษณ์บุคคลที่ 21, 2567)

“ปัญหาขยะมูลฝอยเป็นวาระแห่งชาติของประเทศไทย ที่ต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วนการแก้ปัญหาการลดขยะด้วยแนวคิด 3Rs โดยการลดการใช้ การนำกลับมาใช้ซ้ำและการนำขยะกลับมาใช้ใหม่เป็นแนวทางที่ใช้แก้ปัญหาได้ดี เพราะการคัดแยกขยะตั้งแต่ครัวเรือน คือ การแยกขยะเปียกออกจากขยะทั่วไป จะสามารถดูแลสิ่งแวดล้อมและแก้ไขปัญหามลพิษได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการแก้ปัญหาด้านทาง” (ผู้ให้สัมภาษณ์บุคคลที่ 24, 2567)

1.2 หลักการ 7Rs คือ 1) การลดใช้ 2) การใช้ซ้ำ 3) การเติม 4) การคืน 5) การซ่อมแซม/การเปลี่ยนวัสดุประสงค์การใช้งาน 6) การแทนที่ และ 7) การนำกลับมาใช้ใหม่ หลักการนี้จะส่งผลต่อการแก้ปัญหาขยะได้มากที่สุดหากครบทั้ง 7 ขั้น กองทุนธนาคารขยะจะเป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนหันมาสนใจและให้ความสำคัญกับการจัดการขยะมากขึ้น เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น จังหวัด หน่วยงานเทศบาล และกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และประชาชน สร้างความตื่นรู้และการรับรู้ถึงปัญหาขยะได้ในระดับหนึ่ง วัดได้จากจำนวนสมาชิกที่มาขายขยะเพิ่มขึ้น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและสร้างแรงจูงใจให้เกิดการลด คัดแยกและใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอย ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

“หลักการ 7Rs คือ การลดใช้ การใช้ซ้ำ การเติม การคืน การซ่อมแซม/การเปลี่ยนวัสดุประสงค์การใช้งาน การแทนที่และการนำกลับมาใช้ใหม่ เป็นเรื่องที่ดีแต่หลักการนี้มักนำไปใช้ในองค์กร แต่หากครัวเรือนในชุมชนปฏิบัติได้จะเกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม เรื่องขยะต้องช่วยกัน” (ผู้ให้สัมภาษณ์บุคคลที่ 19, 2567)

“หลักการ 7Rs คือ การลดใช้ การใช้ซ้ำ การเติม การคืน การซ่อมแซม/การเปลี่ยนวัสดุประสงค์การใช้งาน การแทนที่และการนำกลับมาใช้ใหม่ มีความเห็นว่าเป็นหลักการที่สามารถนำมาใช้ได้ทั้งในองค์กรและในครอบครัว เราสามารถนำขยะมาย่อยเพื่อหาประโยชน์ที่ลงตัว เช่น พัดลมหากไม่สามารถซ่อมได้แล้ว อาจจะทำแยกชิ้นส่วนเพื่อนำไปใช้ใหม่ตามความต้องการ หรือขวดน้ำยาอเนกประสงค์นำกลับมาใช้เติมใหม่ได้หลายครั้ง เป็นการย้ำเตือนพฤติกรรมการบริโภคของตนเองให้คิดก่อนการตัดสินใจซื้อทุกครั้ง คิดว่าจะส่งผลต่อการแก้ปัญหาขยะได้มากที่สุด” (ผู้ให้สัมภาษณ์บุคคลที่ 21, 2567)

2. การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา พบว่าเครือข่ายที่ได้ในการจัดการขยะของชุมชนเทศบาลเมืองสะเดามี 3 เครือข่าย คือ เครือข่ายภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน

2.1 เครือข่ายภาครัฐ ประกอบด้วย สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัด หน่วยงานเทศบาล และกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เข้ามามีบทบาทในการออกนโยบายวางแผนทางการขับเคลื่อนการจัดการขยะ ภายใต้แผนจังหวัดสะอาด โดยเน้นใช้หลัก 3Rs ร่วมกับโครงการทำความดีด้วยหัวใจ ลดภัยสิ่งแวดล้อม เป็นแผนที่มีความเหมาะสม มีการตั้งกองทุนธนาคารขยะชุมชนบ้านทุ่ง 2 เป็นชุมชนนำร่อง ในอนาคตการจัดการขยะของเทศบาลเมืองสะเดาจะต้องดำเนินการให้ครบทั้ง 27 ชุมชน เพื่อเป็นไปตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทยที่จะรณรงค์สร้างการรับรู้ ความเข้าใจและปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนในพื้นที่ ได้มีส่วนร่วมในการลดปริมาณขยะและคัดแยกขยะที่สามารถนำไปรีไซเคิลหรือไปขาย เพื่อให้มีรายได้สู่ชุมชน อันเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนและนำรายได้ไปจัดสวัสดิการสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ในอนาคต ซึ่งภาครัฐมีการสนับสนุนด้านข้อมูล เชิญเข้าร่วมประชุมตามวาระต่าง ๆ และการร่วมดำเนินงานนอกสถานที่

2.2 เครือข่ายภาคเอกชน ประกอบด้วย บริษัท ถาวรอุตสาหกรรมยางพารา 1982 จำกัด และบริษัท เซฟสกิน เมดติคอล แอนด์ ไฮเอนทิฟิก (ประเทศไทย) จำกัด เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนในการบริหารจัดการขยะ โดยมีการสนับสนุนด้านข้อมูลมีการประชาสัมพันธ์ให้ลดการใช้ถุงพลาสติกและใช้ถุงผ้าทดแทนในห้างโลตัส, 7-Eleven มีการบริจาคเงินสมทบทุนเพื่อร่วมจัดโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม

2.3 เครือข่ายภาคประชาชน ประกอบด้วยกลุ่มผู้นำชุมชนหรือกรรมการ และประชาชนในพื้นที่จะเข้ามามีบทบาทในการเป็นหูเป็นตาให้กับชุมชน โดยการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนธนาคารขยะ ขยายความรู้และสอดแทรกเรื่องการจัดการขยะไปสู่ชุมชนตามโอกาสต่าง ๆ เช่น การเข้าร่วมโครงการที่ภาครัฐจัดขึ้น เป็นต้น ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการมีปรากฏให้เห็นไม่มาก การกำจัดสิ่งปฏิกูลและมูลฝอยเป็นอำนาจหน้าที่ของราชการส่วนท้องถิ่น แต่ชุมชนหรือบ้านเรือนเป็นต้นเรื่องของกาเกิดขยะ พลังของการจัดการต้องเริ่มจากครัวเรือนแต่ละหลัง ต้องตระหนักและมีจิตสำนึกถึงส่วนรวม ลดความเห็นแก่ตัว มีทัศนคติที่ดีที่จะร่วมมือเพื่อให้สังคมสะอาด ดังนั้น การทำงานร่วมกันทุกฝ่ายจะส่งผลดีต่อชุมชนในภาพรวม โดยเฉพาะขยะรีไซเคิลที่สามารถนำมาสร้างมูลค่าได้ กองทุนธนาคารขยะจะรองรับในส่วนนี้ ในอนาคตจะเห็นภาพในทุกชุมชนของเทศบาลเมืองสะเดาจะมีกองทุนนี้เกิดขึ้น

อภิปรายผล

จากการศึกษา “การจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา” ครั้งนี้ สามารถนำประเด็นต่าง ๆ มาอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. ผลการพัฒนาการจัดการขยะโดยมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดสงขลา การขับเคลื่อนการจัดการขยะภายใต้แผนพัฒนาจังหวัดสะอาดของจังหวัดสงขลา เป็นการพัฒนามีหลักการสำคัญ 2 หลักการ ได้แก่ หลักการ 3Rs ซึ่งส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การลดการใช้ การนำกลับมาใช้ซ้ำ และการรีไซเคิลขยะ เพื่อลดปริมาณขยะตั้งแต่ต้นทาง แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎี เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ซึ่งมุ่งเน้น

การใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยลดการสูญเสียจากระบบเศรษฐกิจและสร้างชุมชนให้น่าอยู่มากขึ้น (Bertalanffy, L. V., 1968) และหลักการ 7Rs ซึ่งเพิ่มเติมจาก 3Rs เพื่อขยายขอบเขตการจัดการขยะในเชิงลึก และตอบสนองต่อความหลากหลายของชุมชน คือ การลดใช้ การใช้ซ้ำ การเติม การคืน การซ่อมแซม/การเปลี่ยน วัตถุประสงค์การใช้งาน การแทนที่และการนำกลับมาใช้ใหม่ ถึงแม้ว่าจะทำได้ยังไม่ครบขั้นตอน แต่ส่งผลต่อการแก้ปัญหาขยะได้มาก ผลสำเร็จที่เห็นได้ชัด คือ การสร้างธนาคารขยะในแต่ละพื้นที่ซึ่งกระตุ้นให้ชุมชนหันมาให้ความสำคัญกับการจัดการขยะ โดยเฉพาะการใช้กองทุนธนาคารขยะเป็นกลไกสนับสนุน แนวทางนี้สะท้อนถึง ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Participation Theory) ที่ระบุว่าพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (Arnstein, S. R., 1969) ความสอดคล้องกับงานวิจัยของ กฤตฤทธิ์ ทองสิน และคณะ ที่ออกแบบตัวคัดแยกขยะ ในชุมชนตากสินสัมพันธ์ เขตบางยี่เรือ กรุงเทพมหานคร ยังแสดงให้เห็นถึงนวัตกรรมในการจัดการขยะอย่างยั่งยืน ตัวคัดแยกขยะนี้ประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก ได้แก่ โครงสร้างตู้ ระบบคัดแยกขยะ และการขนถ่ายขยะ ซึ่งสอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมชุมชน ผลการวิจัยนี้สนับสนุน แนวคิดระบบนิเวศในชุมชน (Community Ecology) ที่มองการจัดการ ทรัพยากรในชุมชนเป็นระบบเชื่อมโยงกัน (กฤตฤทธิ์ ทองสิน และคณะ, 2566) นอกจากนี้ ยังงานวิจัยของ ภูษิต แจ่มศรี และอนรรตน์ อนันนันทนธร ได้ระบุปัญหาสำคัญในการจัดการขยะมูลฝอยในเทศบาลขนาดใหญ่ 7 ประการ เช่น การขาดทรัพยากรทางการเงินและจิตสำนึกของประชาชน แนวทางพัฒนาที่เสนอ คือ การเพิ่มนวัตกรรม ยกระดับทรัพยากร และบูรณาการการทำงานร่วมกัน ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับ ทฤษฎีระบบ (Systems Theory) ที่เน้นการแก้ปัญหาแบบองค์รวม (ภูษิต แจ่มศรี และอนรรตน์ อนันนันทนธร, 2566); (Bertalanffy, L. V., 1968) และงานวิจัยของ ลือชัย วงษ์ทอง และคณะ เสนอว่าการบริหารจัดการขยะในพื้นที่ชนบท เช่น องค์การบริหารส่วน ตำบลแก่งหางแมว ควรใช้วิธีจ้างเหมาบริษัทเอกชน เนื่องจากความคล่องตัวในการดำเนินงาน ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิด การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) (ลือชัย วงษ์ทอง และคณะ, 2566) ดังนั้น การจัดการขยะใน จังหวัดสงขลาจึงแสดงให้เห็นว่าความสำเร็จของการพัฒนาไม่เพียงแต่พึ่งพาเทคโนโลยีและนวัตกรรม แต่เนื่องจาก ยังต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยมีแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนเป็นแนวทางหลักในการสร้างสังคมที่ ยั่งยืน

2. การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา พบว่า การจัดการขยะของเทศบาลเมืองสะเดามุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจาก 3 ภาคส่วนหลัก ได้แก่ 1) เครือข่าย ภาครัฐ เครือข่ายนี้ประกอบด้วยหน่วยงานสำคัญ เช่น สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัด หน่วยงาน เทศบาล และกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย เช่น แผน “จังหวัดสะอาด” โดยใช้แนวคิด 3Rs (Reduce, Reuse, Recycle) ควบคุมโครงการ “ทำความดีด้วยหัวใจ ลดภัยสิ่งแวดล้อม” การจัดตั้ง กองทุนธนาคารขยะชุมชนบ้านทุ่ง 2 เป็นชุมชนนำร่อง มีแผนขยายการดำเนินงานสู่ 27 ชุมชนเพื่อปลูกจิตสำนึก และส่งเสริมการรีไซเคิลขยะ อันเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 11 และ 12 ซึ่งเน้นชุมชนที่ยั่งยืนและการบริโภคที่รับผิดชอบ (ศุภณีย์วิทย์และ สนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน, 2566) 2) เครือข่ายภาคเอกชน บริษัทเอกชน เช่น บริษัท ดาวอุตสาหกรรม ยางพารา 1982 จำกัด และบริษัท เซฟสกิน เมดดิคอล แอนด์ ไฮเอนทิฟิก (ประเทศไทย) จำกัด เข้ามาสนับสนุน การจัดการขยะผ่านการประชาสัมพันธ์ลดการใช้พลาสติก สนับสนุนถุงผ้า และบริจาคเงินสมทบโครงการสิ่งแวดล้อม

นับเป็นการประยุกต์แนวคิด Corporate Social Responsibility (CSR) เพื่อสร้างผลกระทบเชิงบวกแก่สังคม และ 3) เครือข่ายภาคประชาชน กลุ่มผู้นำชุมชนและประชาชนมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความรู้เรื่องการจัดการขยะ โดยการเป็นสมาชิกกองทุนธรรมชาติ สนับสนุนการลดและคัดแยกขยะตั้งแต่ครัวเรือน แนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิด Community-Based Natural Resource Management (CBNRM) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินงานดังกล่าวความสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรวิทย์ ตั้งประดิษฐ์ และคณะ ที่ระบุว่า การจัดการขยะอย่างยั่งยืนในชุมชนจำเป็นต้องสร้างแผนงานเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกและความรู้ของประชาชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน (วรวิทย์ ตั้งประดิษฐ์ และคณะ, 2566) เช่นเดียวกับงานวิจัยของ วรวิทย์ มหามิตร ในเรื่องบทบาทของผู้สูงอายุในการจัดการขยะพลาสติก (ถุงแกง) โดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนตำบลบ้านแก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดชัยภูมิ ที่ชี้ให้เห็นว่าความร่วมมือระหว่างชุมชน รัฐ และเอกชน เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการขยะพลาสติก (วรวิทย์ มหามิตร, 2566) นอกจากนี้ งานวิจัยของ แม่ชีกฤษณา รักษาโณม และคณะ ในเรื่องเครือข่ายชุมชนปลอดขยะวิถีพุทธภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน: อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ยังสนับสนุนว่าการจัดการขยะในชุมชนที่ใช้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ซึ่งบูรณาการ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นฐานในการเสริมสร้างชุมชนปลอดขยะอย่างยั่งยืน (แม่ชีกฤษณา รักษาโณม และคณะ, 2566); (Ellen MacArthur Foundation, 2019) เครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ในปัจจุบันเป็นวิธีแก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นทั่วโลกไม่เฉพาะประเทศไทย การลดขยะตามแนวคิด 3Rs ยังคงเป็นพื้นฐานสำคัญ แต่ควรพัฒนาไปสู่ 7Rs เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมในระดับโครงสร้างสังคม การสนับสนุนจากทุกภาคส่วนควรครอบคลุมทั้งการสร้างเครือข่าย การให้ความรู้ และการพัฒนาตลาด เช่น การรับซื้อขยะรีไซเคิล

องค์ความรู้ใหม่

การจัดการขยะของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสะเดา 27 ชุมชน มีข้อค้นพบ ดังนี้

1. สาเหตุและปัจจัยในการเกิดปัญหาขยะมูลฝอย 6 ประการ ซึ่งเกิดจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ การอาศัยอยู่รวมกันมากหรืออยู่รวมกันอย่างหนาแน่น ดังนี้

1.1 ลักษณะของชุมชน มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดี ปริมาณของขยะมูลฝอยจึงมีมาก เช่น ทุ่งพลาสิก ขวดน้ำ

1.2 ฤดูกาล ในช่วงผลไม้มาก เช่น ลองกอง เงาะ ทุเรียน ปริมาณขยะจะมากและมีโรคติดต่อจากแมลงวัน

1.3 ความหนาแน่นของประชากรในเทศบาลเมืองมีมาก ทั้งประชากรในพื้นที่ ประชากรแฝงและนักท่องเที่ยว ไม่คัดแยกขยะ

1.4 อุปนิสัยของประชาชนในชุมชน เศรษฐกิจดี เพราะเป็นเมืองชายแดน มีประชากรแฝงมาอาศัยมาก มีชีวิตการบริโภคแบบจานด่วนเพื่อแข่งขันกับเวลา

1.5 ความสม่ำเสมอของการบริการจัดเก็บขยะมูลฝอย มีการจัดเก็บทุกวัน

1.6 กฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ มีความยืดหยุ่นไม่เคร่งครัดมาก เช่น กรณีการเผาขยะในชุมชน จะมีการว่ากล่าวตักเตือน

2. กระบวนการเกิดพฤติกรรมในการกำจัดของครัวเรือน เป็นการกระทำที่แสดงออกมาโดยมีความสัมพันธ์กับความรู้ ทักษะและการปฏิบัติ ดังนี้

2.1 กระบวนการรับรู้ (Perception Process) คือ มีทัศนคติที่ดีในการกำจัดขยะ มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งด้านสุขภาพอนามัยและด้านสิ่งแวดล้อม

2.2 กระบวนการคิดและเข้าใจ (Cognition Process) คือ เรียนรู้ในการกำจัดขยะเกี่ยวกับโทษ ประโยชน์และปริมาณขยะ

2.3 กระบวนการแสดงออก (Spatial Behavior Process) คือ การปฏิบัติที่ถูกต้องในการกำจัดขยะ ควรมีการแยกถังขยะ นำขยะมาเป็นประโยชน์โดยใช้หลัก 3Rs เพื่อเป็นการลดปริมาณขยะ Reduce การลดปริมาณขยะด้วยการใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหลือเป็นขยะน้อย Reuse การนำขยะกลับไปใช้ซ้ำ การใช้ผลิตภัณฑ์ซ้ำแล้วซ้ำอีกตามรูปแบบที่เป็นต้นกำเนิด Recycle การแปลงผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กระบวนการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
ในชุมชนเทศบาลเมืองสะเดา จังหวัดสงขลา

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยพบว่า 1) การจัดการขยะในจังหวัดสงขลาเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ภายใต้แผน “จังหวัดสะอาด” และโครงการ “ทำความดีด้วยหัวใจ ลดภัยสิ่งแวดล้อม” โดยใช้หลัก 3Rs ควบคู่กับการตั้งกองทุนธนาคารขยะ ซึ่งช่วยลดปริมาณขยะและสร้างรายได้ให้ชุมชน และ 2) การพัฒนาเครือข่ายจัดการขยะครอบคลุม 3 ส่วน ได้แก่ 2.1) เครือข่ายภาครัฐ ออกนโยบายและสนับสนุนการลดและคัดแยกขยะ รวมถึงตั้งชุมชนต้นแบบ 2.2) เครือข่ายภาคเอกชน สนับสนุนข้อมูล การรณรงค์ลดพลาสติก และทุนสนับสนุนโครงการสิ่งแวดล้อม และ 2.3) เครือข่ายภาคประชาชน เข้าร่วมกองทุนธนาคารขยะ และส่งเสริมความรู้เรื่อง การจัดการขยะ ความสำเร็จขึ้นอยู่กับความร่วมมือของทุกฝ่าย โดยเฉพาะครัวเรือน ในการลด คัดแยก และรีไซเคิลขยะ เพื่อลดปัญหาขยะล้นเมือง และเพิ่มมูลค่าให้ชุมชนอย่างยั่งยืน ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 1) ภาครัฐ คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรใช้กฎหมายการจัดการขยะอย่างจริงจังในเรื่องการเผาขยะในชุมชน แม้เผาในที่ของตนเองแต่ทำให้เกิดความรำคาญต่อผู้อื่น 2) นำแนวทางการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา มาใช้เป็นระดับนโยบายในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัด หน่วยงานเทศบาล และกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และองค์กรเอกชน เช่น องค์กรเอกชนเพื่อสาธารณประโยชน์ หรือ หน่วยงาน บริษัทที่มีความเกี่ยวข้อง และ 3) หลักสูตรการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงมัธยมในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯ รวมถึงหลักสูตรการอบรมพัฒนาระดับชุมชน ควรสอดแทรกเรื่องจริยธรรมของการอยู่ร่วมกันทั้งในครอบครัวและในสังคม ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ 1) การทิ้งขยะทั่วไปและขยะมีพิษลงถังขยะในเขตเทศบาลเมืองสะเดา ทั้งพนักงานเก็บขยะและประชาชนในชุมชนยังทำไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะหลอดไฟซึ่งหากมีการแตกกระจายจะทำให้สารปรอทเข้าสู่ร่างกายได้ ดังนั้น หน่วยงานและประชาชนในชุมชนควรให้ความสำคัญในการแยกทิ้งขยะให้ถูกต้องและเหมาะสมเพื่อความปลอดภัย 2) ควรมีการประชาสัมพันธ์ในเรื่องการจัดการขยะอย่างต่อเนื่อง และสร้างการตระหนักรู้ในทุกโครงการที่เกิดขึ้นในเทศบาลเมืองสะเดา และ 3) ชุมชนทุกชุมชนควรสร้างธรรมเนียมหรือระเบียบในการจัดการขยะที่เป็นรูปธรรม ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป 1) ควรนำการศึกษาวิจัยการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา ไปศึกษาวิจัยในหน่วยงานอื่น และ 2) ควรนำการศึกษาวิจัยไปต่อยอดการวิจัยโดยใช้ปัจจัยด้านอื่นเป็นรูปแบบ เพื่อนำมาเปรียบเทียบผล

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เรียบเรียงมาจากรายงานการวิจัยเรื่อง การจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา ขอขอบคุณทุนสนับสนุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ปีงบประมาณ 2567

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมมลพิษ. (2566). แผนปฏิบัติการด้านการจัดการขยะของประเทศ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2565 - 2570). เรียกใช้เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2566 จาก https://www.pcd.go.th/wp-content/uploads/2023/02/pcdnew-2023-02-20_06-35-59_190336.pdf

- กฤตฤทธิ ทองสิน และคณะ. (2566). นวัตกรรมแห่งการสนับสนุนการจัดการขยะอย่างยั่งยืนในชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนตากสินสัมพันธ์บางยี่เรือธนบุรี กรุงเทพมหานคร. วารสารก้าวทันโลกวิทยาศาสตร์, 23(1), 56-71.
- ไทยพีบีเอส. (2567). “ขยะล้นเมือง” คนไทยสร้างขยะเฉลี่ย 7.3 หมื่นตัน/วัน. เรียกใช้เมื่อ 5 พฤศจิกายน 2567 จาก https://www.thaipbs.or.th/news/content/340722?utm_source=chatgpt.com.
- นักวิชาการสุขาภิบาลชำนาญการ กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาลเมืองสะเดา. (11 ธ.ค 2565). การจัดการขยะที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในเทศบาลเมืองสะเดา จังหวัดสงขลา. (พระครูนิติธรรมบัณฑิต (สุริยา คงคำไหว) และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- นุชประภา โมกข์ศาสตร์. (2565). ปัญหามลพิษจากขยะมูลฝอยและข้อเสนอเชิงนโยบาย. เรียกใช้เมื่อ 5 พฤศจิกายน 2567 จาก <https://think.moveforwardparty.org/article/environment-and-resources/2922/>
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. (2540). ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์และปกเจริญผล.
- ผู้ให้สัมภาษณ์บุคคลที่ 19. (13 พ.ค. 2567). การพัฒนาและการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา. (พระครูนิติธรรมบัณฑิต (สุริยา คงคำไหว) และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ให้สัมภาษณ์บุคคลที่ 21. (15 พ.ค. 2567). การพัฒนาและการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา. (พระครูนิติธรรมบัณฑิต (สุริยา คงคำไหว) และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ให้สัมภาษณ์บุคคลที่ 24. (17 พ.ค. 2567). การพัฒนาและการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสงขลา. (พระครูนิติธรรมบัณฑิต (สุริยา คงคำไหว) และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ภูษิต แจ่มศรี และอนูรัตน์ อนันทนาธร. (2566). ปัญหาข้อจำกัดและแนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลขนาดใหญ่ในเขตพื้นที่อุตสาหกรรมภาคตะวันออกของประเทศไทย. วารสารการเมืองการบริหารและกฎหมาย, 15(1), 123-139.
- แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม และคณะ. (2566). เครือข่ายชุมชนปลอดขยะวิถีพุทธภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน: อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 11(4), 1562-1574.
- ลือชัย วงษ์ทอง และคณะ. (2566). การบริหารจัดการขยะเพื่อผลิตเป็นเชื้อเพลิงและปุ๋ยอินทรีย์ขององค์การบริหารส่วนตำบลแก่งหางแมว อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 25(2), 47-63.
- วรวิทย์ ตั้งประดิษฐ์ และคณะ. (2566). แนวทางการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการขยะอย่างยั่งยืนของชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร. วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา, 12(1), 19-33.
- วรวิทย์ มหามิตร. (2566). บทบาทของผู้สูงอายุในการจัดการขยะพลาสติก (ถุงแกง) โดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนตำบลบ้านแก่ง อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ. วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ, 5(1), 14-24.
- วิเชียร เกตุสิงห์. (2538). ค่าเฉลี่ยกับการแปลความหมาย: เรื่องง่าย ๆ ที่บางครั้งก็พลาดได้. ข่าวการวิจัยการศึกษา, 18(3), 8-11.

- ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. (2566). ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับ SDGs. เรียกใช้เมื่อ 5 พฤศจิกายน 2567 จาก <https://www.sdgmovement.com/intro-to-sdgs/>.
- สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสงขลา. (2565). สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา เร่งขับเคลื่อนการลดและคัดแยกขยะมูลฝอยในหน่วยงานภาครัฐจังหวัดสงขลาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ. เรียกใช้เมื่อ 21 พฤศจิกายน 2566 จาก <https://www.songkhla.go.th/news/detail/7170/data.html>.
- Agenda Team. (2021). องค์การระดับโลกเหล่านี้ใหญ่แค่ไหน? และต่างกันอย่างไร? | AGENDA. Retrieved November 19, 2023, from <https://www.agenda.co.th/social/global-organization-story-and-fund/>.
- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.
- Bertalanffy, L. V. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller.
- Ellen MacArthur Foundation. (2019). *The circular economy in detail*. Retrieved November 5, 2024, from <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/the-circular-economy-in-detail-deep-dive>.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. (2nd ed.). Thousand Oaks: SAGE Publications.